

Šiame numery:

Magiškas ir žydingas aktorius žodis.
Ilgai laukta Zenono Ivinskio
Lietuvos istorija.
Šimto metų gyvenimas:
dailininkas Adomas Varnas pasakoja.
Prof. J. Eretas išpėja Europą:
Sovietų Sąjunga turi polėkį
pasiekti Atlantą.
Mitologija ir propaganda:
apie "buržuazinius" ir "tarybinius"
tautosakininkus.

Kertinė Parasė

Magiškas ir žydingas žodis

Ivadinės mintys akt. Jono Kelečiaus spektakliui

Sugūžėjome šiandien į Naujosios parapijos rengiamą lietuviškojo žodžio puotą. Nenustebkite, kad ši renginį taip vadinau. Mat, šioje popietėje žada būti daug žodžių (nors juos ir išsakys tik vienas žmogus) — todėl, kad susigaudytume šitų žodžių žodyne, noriu jus perspėti, kad žodis yra lyg gelė, kuri žydi gražiausiais žiedais. Bet jis ir svaigina. Kaip geras, senas vynas. Kaip lietuviškas midus.

Linkiu jums visiems šį vakarą pasigerti šiuo lietuviškuoju žodžiu ir išgyventi ekstazę. Juk gyvenant po svetimu dangumi, visuomet yra malonu apsvaigti gimtuoju žodžiu — juoba, kad jis, būdamas savas, vis dažniau darosi toks retas, toks; saugiau, nekasdieniškas kai kurių jau čia gimusių — jaunų žmonių lūpose.

Tačiau džiugu, kad mūsų lietuviškas žodis yra gyvas.

Štai ir šiandien šioje vietoje jis pražys savo paslaptingais žiedais ir suplastės sugestvijos galios sparnais.

Žodis žmogaus gyvenime vaidina svarbų vaidmenį. Pirmiausia, tai bendravimas tarpusavyje, susižinojimo ryšys, jungiantis asmenį su asmeniu, kiltį ar gentį su gentimi, tautą su tauta. Žodis — tai išsakydas. Asmenybės, individualumo ginklas. Savo rūpesčių, savo jausmų ir viso to, ką jaučiame, kuo gyvename ir ką išgyvename atskleidimas. Savo vidaus išsakydas.

Žodis yra daugiavėdis, tarsi tomenų dievaitis Janus. Pagal reikalą ir sąvoką jis atpažįstamas. Ir žmogus savąjį žodį daugiapal naudoja. Kartais jis aštrus, kaip skustuvą! Toks žodis palieka kito sieloje žaizdas ir randus. Kartais žodis yra švelnus, kaip motinos pabučiavimas! O kartais žodžiui atimama siela: jo tikroji prasmė. Ir jis palieka beveidis, kaip minia. Kaip nevaingas medis. Ir kartais jis veidmainingai

apelkamas melo skraiste ir ji panaudoja apgaulei.

Tai diplomato ir sukto politiko žodis.

Bet yra nuoširdus ir jausmingas žodis. Tai poeto. Toks žodis žėri, kaip deimantas, sukelia gražiausius vaizdus, duria ilgesius, kaip adata, verčia virpėti širdį meile ir yra kupinas kerinčių iliuzijų. Jis atveria vartus į grožio ir burtų pasaulį. Jis padaro tave turčiumi! Staiga tavo vidaus pasaulis tampa — kaip pilna brangenybių kraitinė skrynja. Tu kvėpuoji idėjomis, galvoji spalvingais vaizdais, pasineri į nuostabiausius įvykius.

Tai rašytojo žodis. Ir tokį žodį dažnai pavadiname grožiniu žodžiu. Arba poetiniu įvaizdžiu.

O gyvena pasaulyje dar vienas žodis — tai aktorius žodis. Kitaip dar nusakomas vaidybinių žodžių sąvoka.

Mai, žmogus mėgsta imituoti gyvenimą. Jį išgyventi kito žmogaus jausmais, kito žmogaus kailyje. Mėgsta nudauginti, apsiminti ir išjaukti kito išgyventus įvykius, sava valia ir fantazija juos pakeisti. Tai vadinamasis teatras. Nuo Aischilo ir Sofoklio laikų teatras yra magiškas žodis, o žmonija tebesižavi aktorium, nuoduančiu kito žmogaus būtį, nes jis sugeba — ir yra vienas iš nedaugelio — kuris gali pakeisti ūkanotą kasdienybę į spalvotą pasaką. Aktorius gali pasijuokti iš kito silpnybių, ir mes neišsijausdami pritarime tam juokui.

Kai aktorius lūpoje žodis verčia, kartu verkiame ir mes. Kartais net nežinodami kodėl. Tik, rodos, kažkas gražaus atsivėrė prieš tavo akis — ir tavo siela tapo tyra, kaip šventykla, jautri — kaip smuiko styga.

Aktorius žodis atveria gražų ir nematytą pasaulį, kurį tu kartu su juo išgyveni. Jis tau parodo

(Nukelta į 2 pal.)

ILGAI LAUKTA ZENONO IVINSKIO ISTORIJA

VINCAS TRUMPA

Zenonas Ivinskis, LIETUVOS ISTORIJA iki Vytauto Didžiojo mirties. Išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija Romoje 1978 m. Spaus-tuvės išlaidos apmokėtos Lietuvių fondo ir L. K. Mokslo akademijos lėšomis. Veikalas 410 didesnio formato puslapių, kaina — 20 dol., gaunamas ir "Drauge".

Pagaliau pasirodė pirmasis Z. Ivinskio Lietuvos istorijos tomas. Jį išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija Romoje, Lietuvių fondo padedama (1978 m., 411 p.). Kaip žinia, pats prof. Z. Ivinskis mirė 1971 m. gruodžio 24 d., nespėjęs visiškai užbaigti net šio pirmojo tomo iš projektuojamo Lietuvos istorijos tritomo. Pirmasis tomas turėjo baigtis su Kazimiero Jogailaičio mirtimi (1492 m.). Iš tikrųjų Ivinskis nespėjo net užbaigti Vytauto Didžiojo gadynės, palikdamas savo rankraštyje ir kitas spragas. Jis turėjo užkaišioti ir rankraštį spaudai paruošti vienas iš mūsų darbščiausių Romos istorikų, kun. Paulius Jutulius, šio tomo redaktorius. Be abejo, jis kartu su a. a. Ivinskiu dalinasi šio tomo nuopelnais ir kai kuriais trūkumais, kurių galbūt būtų nebuvo, jeigu pats Ivinskis būtų visiškai ir galutinai šį tomą parengęs spaudai.

Nors labai gaila, kad mūsų istorikas per anksti mirė (vos tesulaukęs 63 m. amžiaus), nespėjęs užbaigti visų trijų tomų, tačiau, iš antros pusės, vargu toks užmojis ir viso buvo realus. Lietuvos istorijos mokslas per daug išsiplėtė, kad jį visą sugebėtų apimti vienas žmogus. Ivinskis neabejotinai buvo vienas žymiausių mūsų mediavelistų, labai nuodugniai išstudijavęs istorinius šaltinius ir literatūrą, apimančią Lietuvos istoriją maždaug ligi XVI a. pabaigos (jo monografija apie Žemaičių vyskupą Merkėlį Giedraitį dar tebelaikia redaktoriaus ir leidėjo). Naujųjų ir naujausių amžių Lietuvos istorijai jis skyrė tik pripuo-

lamo dėmesio, ar skaitydamas bendrą Lietuvos istorijos kursą universitete, ar specialiai tyrinėdamas vieną kitą istorinę problemą. Turime galvoje ypač vertingą jo studiją apie Vasario 16 d. akto genezę, atspausdintą 1938-1939 m. "Židinijje". Jau ir mūsų universitete buvo dalinamasi Lietuvos istorijos mokymu: vieni profesoriai koncentravosi į Jos Viduramžyje, kiti — XVI-XVIII a., treči — pačioje naujausioje Lietuvos istorijoje.

Zinoma, tai nereiškia, kad vienas istorikas negalėtų parašyti gero visos Lietuvos istorijos vadovėlio. Lenko Jurgio Ochmans-kio ir vokiečio Manfredo Hell-mano vadovėliai gali būti neblogas čia pavyzdys. Kol kas blogiau sekėsi mums patiems. Berods dar niekam nepasisekė pralenkti kunigo Antano Alekno Lietuvos istorijos vadovėlio, nors nuo jo platesniosios laidos pasirodymo praėjo jau daugiau kaip 50 metų (1923 m.). Tačiau Ivinskio užsi-motas tritomis nebūtų tik pap-rastas istorijos vadovėlis. Tai matytis iš jo pirmojo tomo. Dėl to mes truputį ir abejojame, ar jis būtų sugebėjęs tą darbą atlikti, jeigu jam būtų buvę lemta ties juo pasidėti dar kokį dešimtmetį.

Ką pasakytų svetimieji

Prisikaitant ligi soties prastos istorinės literatūros, tikras malonumas imti į rankas rimto ir sąžiningo praeities tyrinėtojo veikalą. Prisipažinsiu, aš jį skaičiau, nuolat vedamas minties, kaip toji Ivinskio Lietuvos istorija atrodytų, jeigu ją skaitytų svetimtautis. Ir ne bet koks svetimtautis, kuris nieko apie ją neišmano, bet koks lenkas, vokiečių ar rusas, gerai susipažinęs su savo krašto ir savo kaimynų istorija. Norėčiau spėti, kad jis Ivinskio istorijoje nerastų beveik nieko, kas jį ižeistų arba užgautų. Suprantama, jis vieną kitą faktą ar įvykį galbūt interpretuotų kiek kitaip,

bet jis negalės pasakyti, kad Ivinskis nesistengė būti objektyvus ne tik Lietuvos, bet ir jos kaimynų istorijos atžvilgiu. Gal tik rusas ar ukrainietis skaitytojas nusistebės, kaip iš Maskvos kunigaikščio Jono sūnaus Dimitrijaus Doniško staiga pasidaro Dimitrijus Jonaitis (p. 266), arba kaip iš Smolensko kun. Sviatoslavo sūnaus Jurijaus gimsta Jurgis Sviatoslovaitis (p. 319). Lenkas skaitytojas taip pat truputį nustebs, kaip iš jų žinomo istoriko Juozapo Puzynos pasidaro J. Puzinas (p. 374).

Nesinorėtų tikėti, kad šios klaidelės priklausotų paties Ivinskio plunksnai. Ar tik redaktorius nebus nuėjęs per toli, lietuvinamas svetimus vardus. Kaip lygiai per toli nueina dabartiniai Lietuvos istorikai, bijodami lietuvininti visokių Maskvos kniazių ir aarų vardus, palikdami savo rašiniuose visokius Ivanus, Pavelus ir Nikolajus, tuo tarpu kai vakarietiškus vardus negailestingai lietuvindami.

Tačiau aplamai Ivinskio labai daug pasiekta, lygiu objektyvumu traktuojant savo ir savo kaimynų istoriją. Reikia tikėtis, kad jo pavyzdžiui paseks ir kiti, ypač rašydami Lietuvos istoriją svetimomis kalbomis.

Mokslinė aparatūra

Iš kiekvieno istoriko reikalaujama trijų dalykų: gerai pažinti istorinius šaltinius, būti gerai susipažinusi su istorine literatūra ir mokėti rašyti. Šaltinių ir istoriografijos pažinimu vargu kas

galėtų su Ivinskiu konkuruoti. Vien tik dažniau cituojamų šaltinių ir literatūros leidinių san-trumpų sąrašas apima 9 pusla-pius. Kiekvieno skyriaus gale pateikiama labai kruopščiai, li-gi laikraštinių straipsnių imti-nai, paruošta bibliografija. Gaila tik, kad knyga visiškai be iliustracijų ir tik su vienu (1) žemėlapiu.

Ivadinėje dalyje ypač verti dėmesio du poskyriai: Lietuvos istorijos periodizacija (p. 25-42) ir Lietuvos istoriografijos apžvalga (p. 42-92). Šalia tradicinės periodizacijos bandoma svarstyti ir kitokios periodizacijos galimybes, pavyzdžiui, pagal žmonių santykius su žeme. Šiuo atžvilgiu priartėjama prie dabartinių Lietuvos istorikų periodizacijos: i feodalini, kapitalistinį, buržuazinį ir socialistinį laikotarpį. Gal prieš šitokią periodizaciją daug ko ir nebūtų galima pasakyti, jeigu joje nebūtų per daug nus-kriaustas pirmasis laikotarpis, ir per daug iškeltas — paskutinis. Kažin ar ne geriausia būtų Lietu- vos istoriją skirstyti į tris laiko- tarpus: kunigaikščių Lietuvą, ponų Lietuvą ir tautinę Lietuvą.

Galbūt pats vertingiausias viso šito tomo poskyris (apie 50 pusla-pių) pašvestas Lietuvos istorio- grafijai. Čia skaitytojas ras ne tik beveik viską, ką Lietuvos istorijai davė patys Lietuvos istorikai, bet ir pagrindinius mūsų kaimynų istorikų darbus. Gaila, kad Ivinskis neištesėjo dar Lietuvoje užsi- moto darbo — parašyti Lietuvos istorijos šaltinių ir istoriografijos

istorija. Jis tikrai čia buvo labai kvalifikuotas. Reikės gerokai palaukti, kol kas nors (greičiausiai kolektyvas) sugebės tą darbą atlikti.

Istorijos pagrindas — valstybė

Pats veikalas suskirstytas į tris didžiulius skyrius: (1) Lietuvos proistorė ir pirmosios žinios apie lietuvius (p. 93-148); (2) Valstybės iškilimas ir jos sustiprėjimas (p. 149-300); (3) Valstybės suklestėjimas Vytauto Didžiojo laikais (p. 301-381). Pirmasis skyrius iš tikrųjų tėra tik įvadas į tikrąją Lietuvos istoriją, kuri prasidėjo su Lietuvos valstybės susiformavimu XIII a. viduryje. Valstybė yra pati tobuliausia kiekvienos tautos individualybės arba identiteto išraiška. Dar daugiau — valstybė yra vienintelė tautos laisvės išraiška.

Šituo atžvilgiu Lietuva savo apogėjų pasiekė XIII - XIV a. Niekas tada negalėjo ginčyti, kad Lietuva buvo savarankiška valstybė, savo teritorija gerokai pražengusi etnografinės Lietuvos ribas. Niekas taip pat negalėjo ginčyti, kad Lietuva tada turėjo visiškai nepriklausomus suverenus valdovus, nesvarbu ar juos būtų vadinę kunigais, didžiais kunigaikščiais ar karaliais. Gal dar geriau jiems tiko impėratoriaus vardas, nes jie savo valdose apėmė ne vieną kraštą ir ne vieną tautą. Gal užtat nebe pagrindo prof. Leonas Karsavinas savo Europos kultūros istorijoje Algirdo valstybę vadino imperija. Zinoma, Algirdas neturėjo jokio formalaus imperatoriaus titulo, kaip lygiai jis ir jo tėvas Gediminas neturėjo jokio formalaus karaliaus titulo, nesvarbu kiek kartų juos kiti ar jie patys save vadino karaliais.

Ziūrint valstybingumo prasme, truputį kelia abejonių trečiojo skyriaus, kuriame aprašoma Vytauto Didžioji gadynė, pavadinimas "valstybės suklestėjimu". Tiesa, Vytautas stengėsi visomis jėgomis atstatyti Lietuvos valstybingumą, bet jam šios pastangos nevisiškai pasisekė. Nei Lucio suvažiavime (1429 m.), nei Vilniuje (1430) Vytautui nepasisekė karūnuotis Lietuvos karaliumi ir tapti visiškai savarankišku Lietuvos valdovu. Atrodo, tam priešinosi ne tik ano meto lenkų politikos vairuotojai, bet ir pats Jogaila. Negalima pamiršti ir to fakto, kad po Kriavo akto ne tik Vilniuje, bet ir kitose Lietuvos pilyse pradėjo atsirasti lenkų kariuomenės igulos. Ir Vytautui nepasisekė tų igulų pašalinti. Ivinskis to fakto neslepia, nu-rodydamas, pavyzdžiui, kad XV a. pradžioje žemaičių žemėje ties Šuše netoli Josvainių pastatytoje Koenigsburgo pilyje buvusi apie 400 lenkų karių igula (p. 332).

Užtat Vytauto laikus vargu galima pavadinti valstybės suklestėjimo gadyne. Nežiūrint paties Vytauto ir kai kurių jo ipėdinių milžiniškų pastangų išlaikyti Lietuvos valstybinį savarankumą, Lietuva tiek politiškai,

(Nukelta į 3 pusl.)

Aktorius Jonas Kelečas deklamuoja

Nuotr. V. Maželis

Ilgai laukta Zenono Ivinskio istorija

(Atkelta iš 1 psl.)

ties socialiai, tiek kultūriškai vis labiau šliejosi į Lenkiją.

Apie Mindaugą minorine gaida

Turbūt apie nieką tiek daug nėra rašę ir istorikai, ir rašytojai, kaip apie Mindaugą, pirmąjį ir paskutinį Lietuvos karalių. Nemaža apie jį yra rašęs ir pats Ivinskis ir išstudijavęs visus jį liečiančius istorinius šaltinius. Tačiau jam vis dar neaišku, ar Mindaugas iš tikrųjų buvo Lietuvos valstybės kūrėjas, kur buvo jo sostinė, ar jo donaciniai aktai buvo tikri, ar jis atsimetė nuo krikščionybės, ar ne. Nelabai Ivinskiui aiški ir Mindaugo vieta mūsų istorijoje (p. 152-7). Toks jo nebijojimas prisipažinti, kad daug dalykų dar nėra išaiškinta ir vargu kada bus išaiškinta, yra būdingas visam šiam veikalui. Tai geriau negu kas nors kita liudija, kaip atsargiai ir rimtai jis sprendžia istorijos problemas, nepasiduodamas nei patriotinei, nei ideologinei tendencijai ir neįsikišdamas pigių, nors ir populiarių, sprendimų. Istorikas visados turi būti truputį skeptikas. Tai turėtų atsiminti visi tie, kurie kartais labai lengvai ir greitai pasižauja "reformuoti" visą mūsų praeities sampratą.

Dėl Mindaugo krikšto Ivinskis rašo labai paprastai: "1250 m. gale ar 1251 m. pradžioje Mindaugas priėmė krikštą. Jis nebuvo pirmasis lietuvių kunigas, kuris įkrikščionijai Livonijos ordino pagalbos ir krikščionijai (p. 170). Tačiau net tikslu krikšto data istorinių šaltinių nėra paliudyta. Ne ką geriau buvo ir su karūnacija. Ivinskis suranda, kad Mindaugo karūnacija buvo atlikta pagal nustatytą Viduramžių ceremoniją ir kad "Mindaugas pasiliko pirmas ir paskutinis formaliai vainikuotas Lietuvos karalius (p. 176). Čia pat Ivinskis nepamiršta priminti, kad tuo pačiu metu (taip pat 1253 m.) popiežius Inocentas IV suteikė karaliaus vainiką ir Mindaugo priešui, Volinijos-Haličo kunigaikščiui Danieliui. Beje, už tą krikštą ir karūną Mindaugas turėjo užrašyti Ordinui nemažus Zemaitijos ir vidurio Lietuvos žemės gabalus. Turbūt dėl to kitas sąžiningas Lietuvos kultūros istorijos tyrinėtojas prof. Konstantinas Jablonskis nemato jokio reikalo garbinti Mindaugą (p. 157, išnaša 27).

Nors kategoriškai nepasisakdamas Mindaugo apostazijos klausimu, Ivinskis vis dėlto yra daugiau linkęs pritarti vokiečių ir rusų metraštininkams, kad Mindaugas atsisakė krikšto, vadinasi, ir karaliaus vainiko. Kaip ten bebūtų, Lietuvos žymieji valdovai dar daugiau šimtą metų išliko pagonimis, o dabar kai kas mano ir stabmeldžiais. Tai jiems netrukė palaikyti gana gerus santykius su krikščioniška ir katalikiška Europa, o 1415 m. Konstancos susirinkime Krokuvos universiteto rektorius Paulius Vladimiri Vlodkovičius ėmė ginti tezę, kad kryžiaus karai prieš pagonis aplamai buvo nereikalingi ir neteisingi.

Daug tokių ir panašių dalykų skaitytojas ras šiame Ivinskio Lietuvos istorijos pirmajame tome. Laikraštinėje recenzijoje jų visų neįmanoma suminėti. Viena yra aišku, jos autorius labai gerai pažįsta Lietuvos istorijos šaltinius, moka jais kritiškai pasinaudoti ir padaryti atsargias ir dažniausiai teisingas išvadas.

Pora žodžių dėl stiliaus ir metodo

Kaip minėjome, Ivinskis nebesuspėjo galutinai šio savo veikalo užbaigti. Užtat sunku kalbėti apie jo metodą ir ypač apie jo stilių. Ivinskis niekada nebuvo geras stilistas. Kaip ir daugumas mūsų istorikų, jis, atrodo, stiliaus reikalais per daug ir nesirūpino. Skaitytojas ir šiame veikle pasigęs vaizdingesnės vieno ar kito istorinio asmens charakteristikos, lakesnio sakinio, gražesnės frazės. Ivinskis būtų ne Ivinskis, jeigu jo veikalas nebūtų primargintas daugybės išnašų. Tarpais tose išnašose jis duoda ilgokas ištraukas iš originaliųjų šaltinių ir originalo kalba. Sakysime, jis gana plačiai cituoja labai svarbų mindauginiam laikotarpiui šaltinį, vadinamąjį Eilutąjį kroniką, parašytą viduramžinė vokiečių kalba. Eilinis skaitytojas tikrai pasigęs šių ištraukų vertimo į lietuvių kalbą. Iš viso būtų gerai, kad mūsų istorikai ir filologai pasirūpintų viso šio ne eilinio grožio kūrinio vertimu į lietuvių kalbą. Jis labai gerai tiktų į Lituanistinės bibliotekos seriją. Tokio pobūdžio veikalas, kaip Ivinskio istorija, iš esmės gali būti tik sintetinis. Per siauri jo rėmai, kad būtų galima leisti ir šaltinių ir dokumentų analizę. Ligi šio veikalo Ivinskis buvo

A. Tarabilda

Šaukčiai (lino raizgins)

daugiau analitikas negu sintetikas. Jeigu analizė reikalauja daugiau darbo, tai sintezė reikalauja daugiau svarstymo ir apmąstymo. Neatrodą, kad Ivinskiui užteko laiko viso veikalo plano išbalansavimui. Kai kurie mažiau reikalingi dalykai aprašyti plačiau, o kai kuriems labai svarbiems dalykams skiriamos tik kelios eilutės, pavyzdžiui, Didžiajam prūsų sukilimui arba Slucko suvažiavimui. Neužtenka čia nuorodos į Lietuvos enciklopediją. Ne kiekvienas skaitytojas ir turi tą enciklopediją po ranka.

Nežiūrint tų ir panašių trūkumų, su šiuo savo Lietuvos istorijos tomu Zenonas Ivinskis atliko didelį darbą. Padėką priklauso taip pat Lietuviai fondai, kad jis šio veikalo išleidimą finansavo, Lietuviai katalikų mokslo akademijai, kad ji jį išleido, ir kun. Pauliui Jatuliui, kad jis jį suredagavo. Manau, neperdėsiu, sakydamas, kad šis veiklas turėtų būti kiekvieno lietuvių knygų lentynoje. Žinoma, po to, kai įsiai veikalą jau bus perskaitęs.

Ereto įspėjimas Europai

(Atkelta iš 2 psl.)

esanti europinis komunizmas, nors autorius pakartoja Carillo proletariato diktatūros smerkimą. Antroji priemonė žaliavų tiekimo trukdymas pramonės kraštams. Abi priemonės kelia abejones. Berlinguer bendrauja su Maskva, bet be komunistų paramos nebūtų galima sudaryti jokios vyriausybės Italijoje. Pramonės kraštams žaliavų tiekime Maskva, bent šiuo metu, neturi lemiančios įtakos.

Visai kita byla, kalbant apie kenkimo veiksmus ir teroristų veiklą vakariniame pasaulyje. Šie veiksmai turi savo tikslus ir atnamą.

Europa — didžioji tėvynė

Didžio nusivylimą pagautas, autorius taria: "Jausmingumo atsikračius, atsakoma rašyti apie buvusią Europą ir tenkinamės tuo, kuo ji tapo šiandien ar, tiks-

liau tarus, ką ji praradusi".

Europa daug ko neteko, o svarbiausia — būti savimi ir vadovauti pasauliui. Ji prarado senas svajones ir dažnokai jų nelemą įgyvendinimą. Šiuo metu europiečiai turi atsiminti dvi dides klaidas, du nusikaltimus, sukeltus du pasaulinius karus. Gaila, kad karų sukėlėjai per mažai tepasimokė iš padarytų klaidų. Vakarų Europa sugebėjo ūkiškai pasitvarkyti, bet tepajėgė praeities šviesa šviesti. Šiame pokaryje europiečiai, išsprendę ūkinius klausimus, ūkiškai apsi-
jungę, daugelį įvairių įstaigų įkūrę, vis dar svetimu ginklų švaistosi, valstybės nepajėgę paaugti dalinio suverenumo Jungtinėms Europos valstybėms sukurti.

Šio pokario europiečiai išrado daug pavojingų gelbėjimosi pusių: nešališkumą, savinaudą, sve-

(Nukelta į 4 psl.)

LEGENDA

BALYS AUGINAS

Svetimi buriniai laivai
Išnyra iš rūšios miglos
Ir suleidžia nelaisvės inkarus
Į jūros širdį.

Skausmo lūžtanti vėlinė
Supurto sužeistą marių krūtį.
Kopų smėly įsispaudžia
Svetimųjų pėda.

Iš sapnų saulėtų patalo
Pažadintas pakrančių vėjas
Ištūsusią drasko nepažįstamų vyrų
Blyškįs — kaip marių puta — apsiuostus,
Jose — kalavijai raudoni
Plazdena grobuoniško aro sparnais.
Ir vėjas baukščiai atšoka:
Jam pasivaidena pralietas kraujas.

Negirdėti žodžiai
Sutrupina kranto snūduruojančių tylą.

Ant žėglių — paliktam žvejų tinkle —
Supasi vakarė.
Kalavijas perkerta tinklą,
Ir ant smėlių pabyra
Sudužę tautos šukės.

Rūkančios dervos degliai
Įžengia krašto vidun.
Ir sapnuojančių veidą nakties
Nuplieskia gaisrų laužai,
Ir išblyškę belaisvių skruostai,
Ir godūs atėjusių žvilgsniai.

Ašarodama krinta ant kelių pušis
Prieš svetimą kirvį. Šventi gėluolai
Nustebę miršta nuogi. Atiduodami
Žaliąjį rūbą, jie žiūri į žėrinčias
Tolumos žvaigždėtas akis,
Nuo amžių nematę prievartos,
Didingi ir išdidūs, kaip žūstančios genties
Senieji patriarchai.

Pilis — jaunystė ikepiantys rąstai —
Išbėga į žydąjį skliautą dangaus —
Ir dantytame kuore pragysta
Tėvų, ašėtingo jaunuoio balsu,
Trimitas — — —

Paryžiu, nuo verksmo paraudusių veidų
Rytuodada saulė kopose renka
Talingus, sulaužytus irklus žvejų: —
Ir klai, pėdos ir pėdos —
Ir klai, pėdos ir pėdos —
Ir klai pėdos lietuviškam smėlyje
Gėsta sugrudusio ugniaukuro plėnys...

Smilksta išniekintos laisvės kapai,
Ir dūmų sidabrinės jietys sminga
Į aprūkusį šiaurės dangaus skydą.

Petrulis man tik iš vakaro buvo paskambinęs ir pasakęs, kad rytoj turėsi išvažiuoti į Pragę lietuviškų litų kurti ir spausdinti. Prašiau duoti bent porą dienų apsigalvoti, paplanuoti, bet pasakė, kad skubus reikalas, nebeįmanoma laukti. Man net pranešė, kad nuvažiavęs jau rasiu su pačios spaustuvės suprojektuotais piešiniais spausdinamus centų banknotus. Reikia tai prižiūrėti ir litų spausdinimą suorganizuoti.

— Kai nuvažiavau — išsigandau, pasakoją dail. A. Varnas.

— Darbas ėjo trimis pamainomis. Reikėjo bent vieną pamainą budėti spaustuvėje. Kitas dvi pamainas budėjo Kalvaitis, Gavelis, Dervinskis. Reikėjo stebėti spausdinimą ir

prižiūrėti, kad kas nors spausdinamų litų nenukniauktų.

Visa laimė, kad tada galėjau paplanuoti litų banknotų projektus. Galutinio paruošimo darbas ėjo visą laiką naktimis. Nebuvo laiko jokiems tyrinėjimams muziejuose ar įieškoti šaltinių. Viską reikėjo daryti iš galvos. O čia dar laiką trukdė paruošimas savaitinių raportų Lietuvos bankui. Šio banko valdytojų tuomet buvo prof. V. Jurgutis, labai malonus žmogus, su kuriuo buvo miela turėti reikalų.

Prahoje sudariau piešinius 1,2,5,10,20,50 ir 100 litų banknotų. Reikėjo dugnui sudaryti tinklinį piešinį, kur būtų du tinklai raizgo mi, kad nebūtų galima pinigų falsifikuoti.

Svarbu buvo sujungti tokias spalvas, kurių nebūtų galima pinigų padirbėjams fotografiškai išskirti. Teko skubėti, nebuvo laiko perdirbti piešinių. Pasitardavome su Lietuvos atstovu Prahoje Donatu Malinausku. Jis irgi vargingose sąlygose dirbo, nes neturėjo reprezentacinės būstinės, negalėjo nieko pas save kvesti. Atsimenu, kad spausdinant 100 litų banknotą, chemikalais buvo labai išnuodytas akmuo, piešinys išėjo nelygus.

Sudarytą piešinį perkeldavo ant akmens, kuris būdavo išgraviruojamas chemikalais. Nuo akmens atmušdavo piešinį ant ištemp-
tos gumos, kuri vėliau susitraukdavo į tokį dydį, kaip norimas banknotas, o paskiau nuo gumos piešinį vėl perkeldavo į akmenį ir padarydavo daug egzempliorių. Kiekvieno banknoto piešinys buvo iš dviejų dalių: sie-
tulinio fono ir viršutinio piešinio. Fonas buvo daromas mechanškai, o piešinys ranka. Apskritai, tada spausdinimas buvo gana primityvus.

Sudarytų piešinių dailininkui nereikėjo siųsti į Kauną patikrinti. Būtų susitrukę labai daug laiko. Pinigų buvo spausdinti milijonai. Piktos valios įtarėjai net leido melagingus gaudus. Kad A. Varnas du vagonu litų sau prisispausdino. Iš tikrųjų, vien centų buvo keli vagonai. Pirmaisiais centais jų algos buvo mokamos.

Siunčiama buvo užplombuotuose vagonuose, prižiūrint spaustuvės ir lietuvių komisijoms. Ad. Varnui už tą darbą sumokėjo apie 15,000 litų, kuriuos jis sudėjo į lietuviškų kryžių nuotraukų rinkimą. Pinigus spaus-

dinant, Ad. Varnas Prahoje išbuvo 14 mėnesių. Buvo atvažiavęs ir M. Varnienė, kuri universitete lankė pedagoginius kursus.

Dailininkui buvo pavesta į kiekvieną banknotą įkombinuoti kokį slapta ženklą, iš kurio būtų galima atpažinti, ar banknotas tikras. Ženklas turėjo būti sunkiai pastebimas, kad padirbėjams neįstengtų jo įžvelgti. Ad. Varnas įdėjo kai kur trikampėlį, kai kur kiek pailgą tašką.

Kartą Lietuvos banko tarnautojas Vaisnora pasikvietė Kaune dail. A. Varną ir parodė įtartiną 10 litų banknotą. Iš slaptojo ženklo Ad. Varnas atpažino, kad banknotas tikras, tik jis buvo patekęs iš makulatūros. Bespausdinant litus, susidarydavo punda-
dai sugadintų lapų. Daugiau jų susirinkus, tie lapai būdavo kemšami į tokį metalinį rutulį, kur chemikalais sutarpindavo ir visi tie lapai virsdavo koše. Komisijos nariai būdavo, kad kas iš tų atmetų lapų nepasigriebtų ir sukarpa nepaleistų apyvartan.

Adomas Varnas apie 1921 metus dalyvavo lietuviškų kortų konkurse ir laimėjo pirmą premiją. Parinko paveikslus Birutės, Kęstučio, Vytauto. Tačiau kortos nebuvo atspausdintos; tur būt dėl to, kad jų projektus kurdamas dail. Varnas nelabai paisė techninės pusės — jų spausdinimas būtų brangiai kainavęs.

Nufotografavo 2,300 kryžių

Adomas Varnas 1921—1926 metais pašventė penkių vasarų atostogas. berinkdamas tautosaką, fotografuodamas, apybrai-

žas darydamas. Iš viso padarė nuotraukas apie 2,300 kryžių, apkeldamas ir Aukštaitiją, ir Žemaitiją, ir Suvalkiją ir besistengdamas užfiksuoti bent žymiausius krypt-
žius.

Kodėl prof. A. Varnas taip susidomėjo lietuviškais kryžiais?

Paklaustas dabar pasakojo:

— Kryžiais buvau susidomėjęs nuo 1905 metų. Bestudijuodamas Krokuvoje, užtikau bibliotekoje leidinį lenkų kalba apie lietuviškuosius kryžius. W. Szukiewiczio parašytą. Jis man padarė įspūdžio. Kai 1905 m. vasarą prieš pat revoliuciją su dail. P. Rimša ir A. Staneika išsirengėm į kelionę po Lietuvą, mano tikslas buvo daugiau pažinti kryžius. Stanelika siekė pažinti tėviškės vaizdus, o P. Rimša vyko iš užsienio svetimu pasu, kad galėtų pasilikti tėviškėje. Aš turėjau foto aparatą. Tada dar nebuvo filmų, o buvo naudojami stiklai. Ant kupros nešiau 40 svarų krovinį: foto aparatą, stiklus nuotraukoms, aparatų kojas, nešiau ir dažus bei įtaisus piešti. Šioje kelionėje padariau apie porą šimtų nuotraukų kryžių, senų bažnyčių ir kitų vietovių. Taip pat padariau gal kokia 20 apybraižų kryžių ir bažnyčių. Tada perėjome tarpą nuo Suvalkų iki Marijampolės, paskui per Vilkaviškį, Kudirkos Naumiestį, Šakius, Jurbarką, Nemuną nuplaukėm į Tilžę, pėsti į Palangą (per sieną), pasiekėm Plungę, Telšius, Šiaulius, Joniškį, Panevėžį, Ukmergę ir Vilnių. Beveik visą laiką ėjome pėsti.

(Bus daugiau)

Adomo Varno sukurti Nepriklausomos Lietuvos banknotai

(Iš Broniaus Kvickio archyvo)

Mitologija ir propaganda

Apie "buržuazinius" ir "tarybinius" tautosakininkus

DR. JONAS BALYS

Šių dienų Lietuvoje išleidžiamas liuanistinis veikalas galima suskirstyti į dvi rūšis: grynai propagandinius, apie kuriuos neverta ir kalbėti, ir pusiau propagandinius, kuriuose šalia pelų yra ir grūdų. Mažiausia propagandos paliesti yra archeologijos ir kalbotyros darbai. Gryna propaganda yra istorijos (išskiriant tik apie labai senus laikus) ir sociologijos veikalai. Maždaug viduryje atsiduria literatūros, etnografinės ir tautosakos darbai. Senoji literatūra dar pakankamai rimtai traktuojama, tačiau viskas iškrysta iš vėžių, pasiekus 1918 metus. Viskas, kas liečia nepriklausomybės laikus, yra perdem tendencinga. O šiandieninės išeivijos literatūros visai lyg nebūtų.

Parašau reanenzijas apie tokius Lietuvoje išleistus veikalus, kuriuose šalia privalomos marksistinės doktrinos yra ir blaivias dalyko nagrinėjimo. Turiu dabar rankose vieną tokių leidinių: *Mitinės lietuvių sakmės būtybės*. Autorius Norbertas Vėlius, išleido "Vaga" Vilniuje, 1977 m. 333 psl. Šioje knygoje nagrinėjamos tokios būtybės: laimės, laumės, aivarai ir kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai. Jos aptariamos pagal vienodą schemą: vardai, prigimtis, išvaizda, funkcijos, kilmė. Yra gausus literatūros sąrašas (p. 305-324), į kurį įtraukti vakariečių ir mūsų emigrantų darbai. Pvz. paminėti ir mano penki darbai, kurių du buvo išleisti emigracijoje. Dažnai cituojama mano knyga *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas* (1936), paprastai nepaminėti autoriaus. Tačiau pats artimiausias šiai temai mano darbas, *Lietuvių mitologijos sakmės* (Nidos leidinys Nr. 13, Londone, 1956 m.) liko nepastebėtas. Tiesa, dalis tų sakmių galėjo būti panaudotos tiesiog iš Lietuvių tautosakos archyvo rankraščių. Nepaminėti straipsniai, paskelbti Bostone išleisto *Lietuvių enciklopedijoje*.

Joks rimtesnis ten išleistas tautosakos veikalas negali apsieiti, nepaminėjęs Balio darbų. Tačiau vis stengiamasi pabaksnoti jam į pašonę, kad tai buržuazinis arba idealistinis (priešingybė tarybiniam ir materialistiniam) tautosakininkas, tarsi tai būtų kokia nuodėmė. Keistai skamba šioje knygoje nuolatinis pabrėžimas, kad yra "buržuaziniai" ir "tarybiniai" tautosakininkai ar etnografai. Prie pastarųjų priskiriamas ir Z. Slaviūnas, tikras neprik. Lietuvos auklėtinis. O pakritikuoti Balį laikoma kaip prievolė. Pvz. mano vokiškai 1948 m. paskelbtas darbas apie laumes kritikavimas yra nerimtas ir priekabingas (p. 88-89), kartu nutylint, kad straipsniai enciklopediniuose *Standard Dictionary of Folklore* (1950) ir *Woerterbuch der Mythologie* (1965) buvo irgi mano parašyti, kurie jau nekritikuojami, jie jau geri. Daromai nepagrįsti priekaištai (p. 140t.) dėl mano straipsnio "Aitvaras" (1934), kuris buvo pirmas moksliskas šio klausimo nagrinėjimas pas mus iš viso. Daro Vėlius priekaištus ir kitam "buržuaziniam autoriui" A. J. Greimui (p. 142 t.), rašiusiam apie kaukus ir aitvarus "Metmenyse" (1972-74, nr. 24 ir 28). Žodžiu, visi tie buržuaziniai tautosakininkai ar kalbininkai, kurie tik nėra "marksistinės dialektikos" sekėjai, nieko gero negali duoti... Štai būdingas mano darbų aptarimas: "Naujos mitologinės medžiagos XX a. mokslui pateikė buržuaziniai lietuvių tautosakininkai ir etnografai (žr.: Baly, 1934-

1966; Vitkauskas, 1937 ir kt.), folkloro duomenimis ėmęsi aiškinti kai kurias religijos ir mitologijos problemas. Tačiau persiauras lietuvių senosios religijos supratimas ir idealistinis metodas varžė jų galimybes. Tai ypač ryšku J. Balio straipsniuose, parašytuose jau po Didžiojo Tėvyinės karo emigracijoje. Moksliniai argumentai juose kartais pakeičiami net rakcingais politiniais išvedžiojimais" (p. 7).

Nėra ten nurodyta nė vieno atvejo, kur aš savo folkloristiniuose straipsniuose būčiau panaudojęs kokius "reakcingus politinius išvedžiojimus". Prie šitos nuodėmės aš neprisipažįstu. Mano darbų tikslas buvo ir yra aprašyti ir aiškinti tam tikrus lietuviškos pasaulėjautos pasireiškimus tautosakoje ir mitologijoje, pasekti jų kilmę, prasme ir kultūristinę raidą, nustatyti, kiek tai yra įmanoma, tas priežastis, kurios paveikė kaip turinį, taip ir menines tų tautosakos kūrinų ypatybes. Tai kultūristinė pažiūra. Jokių praktiškų ar ideologinių išvadų, siejančių su šių dienų gyvenimu, iš to nebuvo daroma.

Visai kitaip yra šioje knygoje. Tuoju po titulinio puslapio yra gal redaktorius A. Jonyno duota veikalo "rėsumė", kuri užbaigiama taip: "Leidiny pasitarus mokslo reikalams, internacionaliniam auklėjimui ir antireliginei propagandai." Tiksliai aiškiai nusakyti: šalia mokslo (tai tik tarp kitko), internacionalizmo sklaidimas ir antireliginė propaganda. Pats autorius savo "Pratarmėje", pradėdamas Markso citavimu, toliau aiškiai sako: "Domėtis mitologija bei senosiomis religijomis skatina ir praktikos sumetimai — antireliginė ir ateistinė propaganda..." (p. 5). Toliau vėl kartojama "Mitologijos reikšmė liaudies istorijai pažinti, jos svarba antireliginei propagandai ir didesnių apibendrinamųjų tyrinėjimų stoka paskatino autorių rašyti šį darbą ir iš dalies nulėmė jo pobūdį" (p. 8).

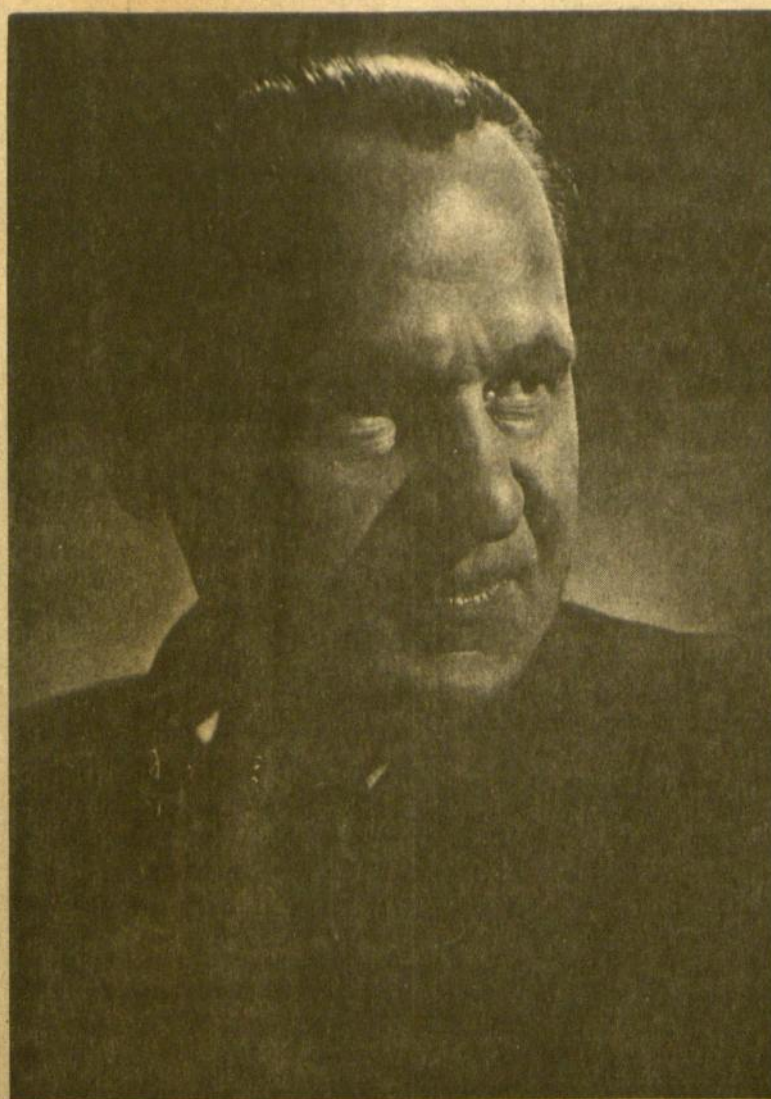
Štai kur prasikiša aiški politinė tendencija. Kuo nepamatuoti yra kaltinamas Baly, prie to atvirai prisipažįsta Vėlius. Tačiau paskaičius knygą, nesudėdinti įspūdis, kad ten būtų tokios jau ryškios medžiagos, kuri tikėtų antireliginei proagandai. Tokios medžiagos, labai norint, galima būtų daugiau rasti kitose tauto-

sakos rūšyse, kaip burtai, švenčių papročiai, žmonių elgsena su bažnyčioje pašventintu vandeniu, ugnimi ar žolėmis. Gal autorius sąmoningai stengėsi pabrėžti tą antireliginės propagandos momentą, kad pasiteisintų prieš kompartijos cenzūrą, kodėl tokios rūšies veikalas buvo parašytas ir yra vertas atspausdinti...

Šiaip knygoje įvairūs klausimai dažnai stengiamasi rimtai nagrinėti, ir su daugeliu autoriaus išvadų galima sutikti. Vėlius pažįsta ir vakarietiško literatūrą. Žinoma, mitologijoje, kaip ir teologijoje, vis atsijunda ir ginčytinų klausimų. Pvz. Vėlius mano, kad M. Mažvydo katekizme ir tautosakoj minimos "deivės" reiškia ne laumes arba fejas, bet visas pagoniškas mitines būtybes apskritai (p. 89t.). Mažvydas rašė: "Ir deiviu šimta (iei tatau nemaž) turinčias". Tiek pagoniški dievybių tik Lašickis teigė. Tuo tarpu beveik kiekvienas upelis ar miškelis turėjo savo "deivę", t.y. laumes arba fejas, kaip gamtos dvasias. Tikras dievybės mūsų žmonės vadino "dievaitėmis", pvz. "Gabi devaite". Maž. Lietuvos 1571 m. dokumentas mini ir "dievę dievaite" (Diedewaythe). Perkūnas ar Mėnulis tautosakoje visados yra vadinamas "dievaitis", bet ne "deivys". Jei seni autoriai sumaišydavo terminų "dievę" ir "dievaite" prasme, tai nėra ko stebėtis. Iš visko atrodo, kad "deivės" arba "laumės" buvo laikomos tik "pusdievės".

Ilgiausias ir kartu silpniausias knygos skyrius yra apie aitvarus ir kaukus (p. 129-198). Neįtikinantis atrodo Vėliaus gana ilgai dėstomas (p. 178 - 182, 194-198) aitvaro ir kauko gretinimas su mitologiniais dvyniais, kaip indų Ašviniai. Dar daugiau — jiems Rigvedoje duotas epitetas Nasatya lyginamas su liet. žodžiais "nešiotojai, nešėjai", kurie kartais taikomi aitvarams. Arba "aitvaro" vardo tariamas giminingumas su persų Ahuro Mazdo sūnaus vardu Art. Pagaliau per drąsus yra abejotinos kilmės dievaite vardo Puškaitis gretinimas su indų Pūšan. Tokie gretinimai yra per daug panašūs į mūsų Č. Gedgaudo fantastiškus išvedžiojimus. Pats autorius pripažįsta, kad "teiginys apie aitvaro ir kauko sąsąjas su atskirais dvyniais dar atrodo labai hipotetinis" (p. 196). Tai amerikiečio Donal Ward nagrinėta tema apie dvynius mitologijoje (1968 m.).

Autorius gausiai naudoja statistiką: "siekiant išvengti subjektivitymo, operuojama ir statistiniais duomenimis" (p. 9). Toks metodas kartais gali būti naudingas, tačiau juo naudotis reikia atsargiai, nes dar nereikia, kad koks vaidinys ar vardas, jei jis dažniau tautosakoj pasitaiko,

Juozas Kralikauskas

(iš Br. Kvickio archyvo)

yra senesnis, negu kitas, rečiau pasitaikęs. Mat, tautosakos užrašymai toli nesiekia, ir senoji sąvoka kaip tik galėjo būti pamiršta ir naujesniais laikais pakeista nauja, pvz. Laimos ar Laimės vietoj krikščionystės įtakoj dažniau atsirado Dievas, kaip žmogaus likimo lėmėjas.

Būty per daug užimta vietos šioje recenzijoje, iškeliant visus ginčytinus klausimus. Daugiau kaip su puse autoriaus teigimų ir išvadų galima sutikti. Tai jau gerai. Kontraversijos visados atsiranda ir jos padeda išrišti problemas. Tik reikia neprarasti nuosaukumo ir neduoti valios fantazijai. Pvz. man atrodo, kad A. Greimas, "semantiškai" nagrinėdamas vieną liaudies pasaką, priėjo neįmanomų išvadų, ir pats metodas buvo blogas (žr. "Metmenys", 1977, nr. 33). Dėl tokio metodo man teko gana kritiškai pasisakyti (žr. "Naujoji viltis",

1977, nr. 10). Tačiau vėliau, rašydamas apie Laimą ir remdamasis liaudies sakmėmis, A. Greimas jau bliačiau jas vertina, ir toks tradicinis metodas jau priimtinas (žr. "Metmenys", 1978, nr. 36). Čia Greimo ir Vėliaus metodas beveik sutampa. Žinoma, Vėliui buvo prieinama daug gausesnė dar nespausdinta medžiaga, ir jis tam reikalui gali paskirti daugiau laiko, negu mes čia išeivijoje. Tik mums čia nereikia rūpintis "dialektiniu materializmu" ar kaip ten tie privoloni rėmeliai vadinami, nes kitaip busi "metodologinė klaidė"...

Kaip matome, mūsų mitologijos klausimai susilaukė rimto dėmesio, o aplinkybių diktuojamus nukrypimus, kaip antireliginę propagandą, visokios dialektikos ir semantikos nesunkiai atsijodamos.

Nauji leidiniai

— Vincas Pietaris, *ALGIMANTAS*. Istorinė apysaka. Pirmą ir antrą dalis. Išleido Amerikos Lietuvių bibliotekos leidykla 1978 m. Chicagoje. Viršelį piešas Vinco Luko. Technikinis redaktorius Saulius Girmius. Rinkėjas Aleksandras Pakalniškis, jn. Tiražas 1500 egz. Spaudė M. Morkūno spaustuė. Leidinys 544 psl., kaina — 9 dol.

Algimantas — tai turbūt labiausia skaitoma mūsų literatūros apysaka. Pastaruoju metu jos labai trūko šionykštėms mokykloms ir šiaip skaitytojams. Amerikos Lietuvių bibliotekos leidykla atliko prasmingą darbą, išleidama abi šios stambios istorinės apysakos dalis parankiai vienoje knygoje.

Be kita ko, knygos leidėjo žodyje rašoma: "Visų pirma turėtų būti įdomu, kad (ši 1900-1902 metais parašyta) Vinco Pietario apysaka pirmą kartą buvo išleista ne Lietuvoje, bet Amerikoje — 1904 metais Shenandoah, PA mieste.

Antra, labai apgailėstajama, kad kai 1973 metais Lietuvoje buvo išleisti Vinco Pietario raštai, tai *Algimantas* į jų rinkinį nepateko už "tendencingą" istorinių įvykių traktavimą... Kad *Algimanto* negalima paduoti i anapus gyvenančių skaitytojų rankas, yra daug pasakantis faktas ir apie šio kūrinio vertę ir prasmę ne vien tik lietuviams".

ATSIŪSTA PAMINĖTI

— LAISKAI LIETUVIAMS, 1979 m. sausio mėn., Nr. 1. Redakcijos ir administracijos adresas: 2345 West 56th Str., Chicago, IL 60636. Metinė prenumerata — 8 dol.

PATIKSLINIMAS

Praejusios savaitės kultūriniam priede (sausio 7 d.), Adomo Varno pasakojimus iliustruojant pašto ženklų nuotraukomis, įsirovė netikslumas: 40 skatiku o ro pašto ženklas yra pieštas ne Adomo Varno, bet Petro Kalpo prasmę ne vien tik lietuviams".

Juozas Kralikauskas

"Draugo" dvidešimt septintojo romano konkurso laureatas

Kaip jau buvo mūsų laikraštyje, praėjusio antradienio dieninėje laidoje, pranešta, dvidešimt septintąjį "Draugo" romano konkursą laimėjo Kanadoje gyvenantis rašytojas Juozas Kralikauskas. Laimėjo vėl istoriniu romanu "Tikaitę Vilniaus akmenys". Pats faktas mūsų literatūros bičiuliams gal ir nebus kokia nors netikėta staigmena: Juozas Kralikauskas nėra lietuvių literatūros baruose koks nors dar žalias naujokas ar šiaip grožinėje literatūroje vos besilaikantis. Seniai jisai yra puikų statusą įsigijęs rašytojas, talentingas ir labai rimtai dirbantis, premijas ir konkursus jau ne kartą laimėjęs: kritikų gerai įvertintas.

Tačiau Juozas Kralikauskas ne vien tik išeivijoje, bet ir apilamai visos lietuvių literatūros panoramoje yra vis dėlto staigmena ir, galima sakyti, unikumas savo įnikimu į istorines temas ir savo istorinių romanų gausia. Visi jie savo vietoje. Visi stilūs ir žodžio prasme labai kralikauskiški. Tačiau kiekvienas su gerai išstudijuota istorine aplinka, ryškiais charakteriais, su tikru žinojimu, kas yra šios rūšies literatūra.

Tiesa, savo rašytojo kelią Juozas Kralikauskas pradėjo gana tradiciniu žingsniu. Gal kiek poetišku, gal kiek ir stiliuotu, bet vis dėlto būtinai dabarties vaizdaviu. Čia turime minty jo literatūrinį debiutą — novelių rinkinį "Septyni kalavijai" (1937 m.), apysaką "Urviniai žmonės" (1954) ir romaną "Sviesa lange" (1957).

Tačiau po to jau prasidėjo istorinė Juozo Kralikausko kelionė mūsų tautos praeities amžiuose. Prasidėjo su istorine Lietuvos valstybės pradžia, su mindauginiu romanu "Tiltas ugnis" (1962). Ir po šio pirmojo sekė visa serija romanų, skirtų mindauginei mūsų istorijos epochai. Tai romanai: "Mindaugo nužudymas" (1964), "Vaišvilkas" (1971) ir "Tautvila" (1973).

Visuose šiuose romanuose raudome tryliktojo amžiaus, sakytume, daugiau ar mažiau karžygine Lietuvą. Juos parašęs Juozas Kralikauskas, atrodo, padeda į šalį kaudus bei durklus ir su savo naujais už-

mojais peršoka jau į kultūros istorijos raidai subrendusią Lietuvą. Iš tryliktojo amžiaus peršoka į šešioliktoją ir sustoja prie lietuviškojo rašto veramio: parašo romaną "Martynas Mažvydas Vilniuje".

Ir, žengęs dar šimtmetį arčiau mūsų laikų, atsiduria septynioliktojo šimtmečio pradžioje. Gilindamasis čia toliau į istorijos kultūrinės apraiškas lietuvių tautoj, parašo šį patį naują, dvidešimt septintąjį "Draugo" romano konkursą laimėjęs premijuotąjį romaną "Tikaitę Vilniaus akmenys".

Romane vaizduojama irgi jau ne karžygine, o renesansinio kultūrinio intereso kupina mūsų tautos epocha, kada Vilniuje jau gyvavo šiemet 400 metų sukaktį minintis universitetas ir jame profesoravo vienas stambiųjų lietuviško rašto pradininkų Konstantinas Širvydas (1579-1631). Romane susipažįstam taipgi su istoriniu asmeniu, dar jaunuoliu Jonė Jaknavičium (1598-1688), bei keliaujančiu į Vilnių siekti mokslo ir susitikti su savo dėde Konstantinu Širvydu. Vėlgi tie vaizduojama nuotykiniai kelionė į Vilnių ir pagaliau įvairūs rūpesčiai, nuvykus į sostinę. Kaip iš mūsų literatūros istorijos žinome, vėliau šis Jonas Jaknavičius tampa taipgi vienu mūsų literatūros pradininkų ir savo dėdės darbų bendrininku.

Romane, be kita ko, labai įjieskoti vaizduojama visa istorinė septynioliktojo šimtmečio Lietuvos, ypač Vilniaus, panorama ir būtinė aplinka su luomų ir tikybų trintimi, asmeniškomis intrigomis, su kultūrinio kodo interesais bei tautinėmis aspiracijomis. Įspūdingai pavaizduotas ir didysis Vilniaus gaisras 1610 metais. Visa tai rašytojas talentingai sujungia į gerai nušifutuotą literatūrinę visumą, ir išėjusi knyga tikrai teiks malonumą net labai reikiam skaitytojui.

Šios rūšies ir šios istorinės temos romanas šiemet laikytinas taipgi išsivijos prasminga duokle Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui o karti ir dovana rašytojo Konstantino Širvydo 400 metų gimimo sukakčiai.

K. brd.

Ispėjimas Europai

(Atkelta iš 3 psl.)

timą paramą, įsikalbėjimą pavojus nematyti, o šiuo metu atrodar nauja, būtent Kinija, jos universalizmas. Gera turėti daugelį atramos taškų ir aukštybes kilti, bet dar geriau matyti nors ir nemaloniją, liūdną tikrovę, matyti ir ją tvirtai remtis.

Vakarų kultūros žlugimas jau yra prasidėjęs po I pasaulinio karo. Deja, tuo metu atsakingieji valstybių vadovai nesugebėjo atlikti savo pareigos. Dėl jų kaltės visos tautos, išskyrus kelias nešališkiasias, sulaukė rykštės. Po II pasaulinio karo-kano kraujo ir kalnų aukų — Vakarų pasaulis mažai ką tepasimokė, kai didelių lankų prasidėjo vakariečių apsupimas. Šiuo metu jis tešiamas žymiai didesne sparta. Jis paliečia ne tik Vakarų Europą, JAV, bet visą vakarietiškąjį pasaulį. Tai gali būti paskutinis vakariečių išbandymas ir galbūt jų palaidojimas. Tai neišvengiamai įvyks, ne šiandien, ne ryt, jei va-

kariečiai savo laiką nepraplėš akių, nemorės matyti nemalonus tikrovės ir daryti tinkamos išvados.

JAV be apkarpytos Europos ilgiai negalės išverti. Amerika atsirado Europos ženkle ir pastarosios nelemtis ją prazūds. Visa tai nuoseklu, jei rytinis priepaūdos pasaulis, kurio gyventojų skaičius toli prašoka laisvėje gyvenančius, nesulauks vidinių smūšių, nepergyvens žūties.

Zaidimas jau seniai pradėtas. Kamuolys išmestas, ir mes atdžiai turime sekti kur jis rieda. Didžiai dėkoju profesorui dr. J. Eretui už jo studiją, verčiančią susirūpinti Vakarų pasaulio slinktimis.

BERNARDAS BRAZDŽIONIS RUSŲ SAVAITRASTYJE

Didžiausias rusų išeivijos savaitraštis "Russkaja Mysl", leidžiamas Paryžiuje, išidėjo Bernardas Brazdžionio eilėraščių "Tėvynės gėlės". Eilėraščių išvėrė Jurgis Gliūda.

Paulius Augustas

Eglės, Zalčių karalienės, iliustracija (medžio raizyns)